



Frances Yates

Η σημασία της μνήμης στην εξέλιξη του Πολιτισμού

► Μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ο «κθεσινός» εαυτός μας είναι το ίδιο πρόσωπο με τον «τωρινό» και όχι δύο διαφορετικές υπάρξεις;

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΒΑΪΛΑΚΗ

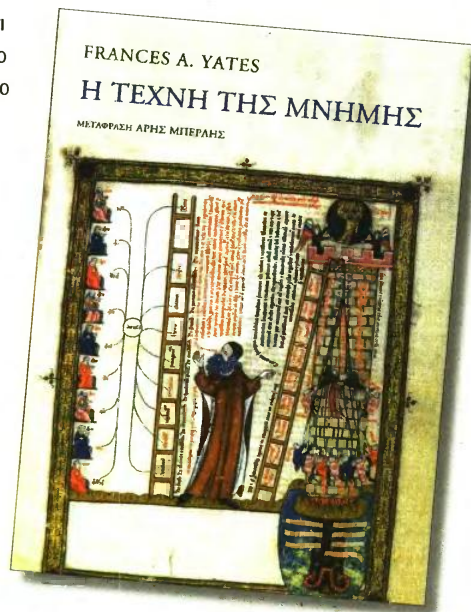
Τα μυστήρια του χρόνου και της μνήμης σαγηνεύουν πάντοτε τους στοχαστές και τους συγγραφείς, σε όλες τις εποχές. Και αυτό γιατί η μνήμη δεν είναι μόνο ο χρονιογράφος των περασμένων βιωμάτων μας, αλλά και ο προσωπικός μας χρόνος στον οποίο εγγράφονται -με έναν παράξενο τρόπο- οι εμπειρίες μας.

Πώς, όμως, μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ο «κθεσινός» εαυτός μας είναι το ίδιο πρόσωπο με τον «τωρινό» και όχι δύο διαφορετικές υπάρξεις; Με άλλα λόγια, όπως επισήμανε ο Γουίλιαμ Τζέιμς, τι θα μπορούσε να πείσει κάποιον ότι εκείνο το παιδί που απεικονίζεται σε μια κτηνιακόμενη φωτογραφία είναι το ίδιο πρόσωπο με αυτόν που είναι τώρα υπερήλικας;

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η υπόθεση αυτή δεν είναι καθόλου εύκολη και αφορά στο φιλοσοφικό πρόβλημα της προσωπικής ταυτότητας. Ο Τζον Λοκ εξήγησε ότι το κριτήριο βάσει του οποίου θα μπορούσε κανείς να βεβαιωθεί για τη συνέχεια της ταυτότητάς του, δεν είναι δυνατόν να αναφέρεται στο σώμα, καθώς το τελευταίο δεν μένει το ίδιο στο πέρασμα του χρόνου. Ετσι, θα πρέπει ο φιλοσοφικός στοχασμός να στραφεί στην ενότιση της συνείδησης και πιο συγκεκριμένα στην αξιοπιστία της μνήμης. Αιγ' την άλλη, ωστόσο, υπάρχει μία επιπλέον ιδιαιτερότητα: Εάν αναλογιστούμε ότι μνήμη είναι η ικανότητα του νου να σκεπτεται κάτι που έχει ήδη παρήλθει, κάτι -δηλαδή- που δεν υπάρχει, πώς είναι δυνατόν να σκεπτόμαστε κάτι το ανύπαρκτο; Προκειμένου, λοιπόν, να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα σχετικά με το πώς είναι δυνατόν να σκεπτόμαστε τα αντικείμενα της μνήμης -τα οποία υπέφεσαν μεν κάποτε στην αντίληψή μας, αλλά τώρα που τα θυμόμαστε δεν υπάρχουν- ο Πλάτων πίστευε ότι όποτε θυμόμαστε κάτι, στην ουσία βλέπουμε το είδωλο που αποτυπώθηκε στην επιφάνεια της ψυχής μας και μέσω αυτού ερχόμαστε σε επαφή με ό,τι στάθηκε η αιτία για τη δημιουργία του «αποτυπώματος».

Η ιδέα αυτή επηρέασε τον Αριστοτέλη στην αρχαιότητα και τον Ντέιβιντ Χιουμ στην νεώτερη εποχή, οι οποίοι υποστήριξαν ότι κατά τη διαδικασία της



μνήμης, η αναφορά στο παρελθόν γίνεται μέσω μιας αισθητής παράστασης, η οποία έχει εντυπωθεί μέσα μας εν είδει εικόνας. Αλλά, πάλι, πώς μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η εικόνα που νομίζουμε ότι θυμόμαστε αντιστοιχεί σε κάτι το πραγματικό και δεν είναι προϊόν της φαντασίας; Στο πέρασμα των αιώνων, οι ιδιαιτερότητες της μνήμης αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και στοχασμού και στον χώρο της λογοτεχνίας. Ο Χόρχε Λουίς Μπόρχες έχει γράψει ένα εκπληκτικό διήγημα με τίτλο «Φούνες ο Μνήμων».

ΤΕΛΕΙΑ ΜΝΗΜΗ

Ο ήρωας, Ιερνέο Φούνες, διαθέτει μία υπερφυσική, τέλεια μνήμη, θυμάται τα πάντα: κάθε φύλλο που είχε δείσει δέντρο, κάθε λέξη που είχε ακούσει στη ζωή του, κάθε πνοή ανέμου που είχε νιώσει, κάθε εντύπωση γεύσης, κάθε πρόταση. Σε αυτήν την αριστουργηματική, ακραία εκδοχή του Μπόρχες, ο Ιερνέο Φούνες θα συντριβεί κάτω από μια κυριολεκτικά αφόρητη μνήμη, από μια απρόσκοπτη συμφόρηση πληροφοριών της οποίας τη ροή αδυνατεί να ελέγξει.

Πάντως, όταν μιλάει κανείς για την λογοτεχνική αντιμετώπιση της μνήμης δεν μπορεί να μην αναφερθεί στο μεγαλειώδες μυθιστόρημα «Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο» του Μαρσέλ Προυστ το οποίο έμελλε να αποτελέσει μία νέα αφετηρία για την πεζογραφία. Η ουσία του έργου βασίστηκε στη διαίσθησή του συγγραφέα ότι «η μνήμη συνδέοντας τη ζωή με το παρελθόν την εκτείνει προς το μέλλον». Ο Προυστ αναζητεί τον χρόνο σε ένα πλέγμα τόπων, αισθήσεων και αναμνήσεων: τα πάντα μπορούν να αποτελέσουν μία απλή αφορμή για να ταξιδέψει ο νους προς το παρελθόν. Αλλιώς, η μνήμη μπορεί να είναι

ανεξέλεγκτη, με το παρελθόν να εξαφανίζεται μόνο από εκείνη την τυχαία στιγμή που θα το ανακαλέσει και από την οποία θα αναδυθεί ένας κόσμος θαμνένος, ξεχασμένος μέσα μας. Όσο για το συναρπαστικό βιβλίο της Frances Yates «Η τέχνη της μνήμης» (εκδ. ΜΙΕΤ) αφορά στην πειθαρχία της μνήμης και τη σημασία της στην εξέλιξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Η τέχνη αυτή έχει αντικείμενο την απομνημόνευση και χρησιμοποιεί μια τεχνική αποτύπωσης «θέσεων» και «εικόνων» στη μνήμη. Συνήθως αποκαλείται «μνημοτεχνική» και σε όλες τις εποχές πριν από την εφεύρεση της τυπογραφίας η ασκημένη μνήμη ήταν ένα εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο: Στον Μεσαίωνα, για παράδειγμα, η θέση της τέχνης της μνήμης ήταν δεσποζούσα.

Η θεωρία της διατυπώθηκε από τους Σχολαστικούς και η πρακτική της είχε σχέση με τη μεσοαιωνική εικονοποιία στην τέχνη και με ανυπερβλήτα λογοτεχνικά μνημεία - όπως η «θεία Κωμωδία» του Δάντη. Και, βέβαια, η ανεπτυγμένη μνήμη ήταν απαραίτητη στους ποιητές, στους τροβαδούρους, στους ιερείς. Δεν είναι τυχαίο που οι τελετουργίες ήταν βασισμένες στην επαναληπτικότητα τους -για να απομνημονεύονται ευκολότερα. Σταδιακά, όμως, η μνημοτεχνική θα έχανε την αξία της και θα μετεξελισσόταν από μέθοδο απομνημόνευσης της γνώσης με σκοπό τη μετάδοσή της, σε βοήθημα διδασκαλίας του κόσμου με στόχο την ανακάλυψη νέας γνώσης- αυτό ακριβώς που συμβαίνει σήμερα. Στη δική μας ηλεκτρονική εποχή, η σημασία της τυπογραφίας αμφισβητείται, όπως -κατ' αναλογία- είχε συμβεί παλαιότερα. Όταν δηλαδή η ανακάλυψη του Γουτεμβέργιου υποκαθιστούσε οριστικά αυτή τη θαυμαστή -αν και λησμονημένη- πρακτική αιώνων: την υψηλή τέχνη της μνήμης...

“ Αποκαλείται «μνημοτεχνική» και σε όλες τις εποχές πριν από την εφεύρεση της τυπογραφίας η ασκημένη μνήμη ήταν ένα εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο ”